

57. Псурцев, Н. Д. Развитие связи в СССР 1917–1967 гг. / Н. Д. Псурцев. – М., 1967.
58. *Руководство* при производстве расходов по смете Главного управления почт и телеграфов / [сост. И. П. Зверев, В. М. Лепченко]. – СПб., 1901.
59. *Русский календарь* на 1916 г. / [состав. А. Суворин]. – СПб., 1916.
60. Соколов, Н. И. Почта и телеграф в XIX столетии / Н. И. Соколов // Министерство внутренних дел. Исторический очерк. 1802-1902. – [Приложение второе]. – СПб. : Типография министерства внутренних дел, 1902. – С. 1-123 с.
61. Шедлинг, М. Ю. Очерки по истории мировой почты : В 2-х томах. / М. Ю. Шедлинг. – Т.2. – М., 1926.
62. Яворский, Н. Д. Обзор почтовых сообщений за двадцатипятилетние 1885–1910 гг./ Н. Д. Яворский // Почтово-телеграфный журнал (отдел неофициальный). – 1912. – июнь. – С. 534–551.
63. Яворский, Н. Д. Почтовое сообщение в 1912 г. / Н. Д. Яворский // Почтово-телеграфный журнал (отдел неофициальный). – 1913. – май. – С. 403-414.
64. Яворский, Н. Д. Почтово-телеграфные сберегательные кассы в России за 20-летний период существования (1889–1909 гг.) / Н. Д. Яворский // Почтово-телеграфный журнал (отдел неофициальный). – 1912. – декабрь. – С. 907 – 921.

УДК 94(477.42) “18/19”

Функціонування магістратів Волині як судових органів (кінець XVIII – I пол. XIX ст.)

Хададова Фатіма Тажудинівна

Хададова Фатіма. Функціонування магістратів Волині як судових органів (кінець XVIII – I пол. XIX ст). У статті розглянуто проблему функціонування та реорганізації магістратів Волинської губернії як судових органів після приєднання краю до складу Російської імперії.

Ключові слова: магістрат, суд, судова система, законодавство.

Хададова Фатіма. Функционирование магистратов Волини как судебных органов (конец XVIII – I пол. XIX в.) В статье рассмотрена проблема функционирования и реорганизации магистратов Волинской губернии как судебных органов после присоединения края к Российской империи.

Ключевые слова: магистрат, суд, судебная система, законодательство.

Hadadova Fatima. Functioning as the Volyn magistrates courts (late eighteenth - I half of the nineteenth century). The present article deals with the peculiarities of functioning and readjustment of Volyn province magistrates as judicial body at the end of the 18th - first half of the 19 century.

Key words: Magistrate Court, the judiciary, law.

На сьогоднішній день в умовах бурхливого розвитку судової системи незалежної України і виникнення ряду проблем пов'язаних з функціонуванням в першу чергу місцевих судів актуальним є питання їхнього розвитку на різних етапах історичного процесу.

По приєднанні земель Правобережної України до складу Російської імперії постало питання про уніфікацію місцевих порядків з російськими. До кола проблем, які повинна була вирішити нова адміністрація, відносилась і реорганізація судової системи краю. Саме питання основних напрямків зміни системи судочинства Волинської губернії та проблеми, якими ці перетворення супроводжувалися і буде розглянуто у статті.

Вказана проблематика отримала своє відображення у рамках досліджень історії Правобережжя. До таких відносяться зокрема праці М.В. Бармака, присвячені судовій системі краю в цілому, та

дослідження О.М. Карліної, що описують загальні функції магістратів Волині [1, 2, 9].

Польська судова система, що панувала в тому числі і на території Волинської губернії, мала ряд недоліків. Найбільш негативну роль у ній відігравала навіть не становість, а багатоманітність судових органів – від земських до ярмаркових судів та трибуналів. Існувала велика кількість галузей права, що підпадали під юрисдикцію декількох судів одночасно. Судові функції у містах здійснювали магістрати, що діяли на основі магдебурзького права [10, с. 410].

Ще в процесі приєднання земель Правобережжя російський уряд розумів потенційні труднощі інтеграції правової системи ново приєднаних земель до загальноросійських, що зумовлено було етнічними, економічними, релігійними відмінностями краю. Саме тому Катерина II, критично відносячись до бюрократичної судової системи Речі Посполитої тим не менш не поспішала фактично різко змінювати існуюче в тому числі і на території Волині законодавство та судоустрій, проголосивши лише номінально верховенство російського права на нових землях.

Основним джерелом судового права на Волині як і на решті українських земель до 1832 року був Литовський статут, що діяв паралельно з нормами російського права [10, с. 411]. Часто у магістратах при вирішенні питань кримінального і процесуального характеру використовували також збірники магдебурзького права. Найчастіше незначні питання вирішувалися за допомогою місцевих норм права, а більш важливі – розглядалися на основі загальноімперського законодавства. Звичайно, така ситуація нерідко призводила до труднощів, часто правові норми суперечили одна одній, що вдало використовувалося чиновниками у власних інтересах. Також така ситуація на Волині стала і приводом до паперової тяганини: магістрати змушені були звертатися за рішенням центральних органів влади у іноді зовсім дрібних, але все ж отребуючих вирішення, питаннях. Така ситуація призводила до багаточисельних прохань місцевих чиновників ввести якнайшвидше єдине російське законодавство [2, с. 337]. На початковому етапі приєднання українських земель царська влада намагалась враховувати ці відмінності, працювати над їх усуненням, проте досить швидко припинила ці, здебільшого невдалі, спроби. Досить відчутно гальмував цей процес і факт відсутності кваліфікованих кадрів, причиною чого був не низький рівень освіти місцевого населення, а мовні відмінності та неознайомленість з законодавчими нормами Російської імперії.

Те, що російська система судочинства та права не одразу замінила польську і деякий час вони існували паралельно, відіграло досить значну роль. Російські закони часто не визначали чітко юрисдикцію

судових установ що призводило до затягування розгляду справ. Часто одна тяжба могла пройти замість трьох чотирнадцять інстанцій, що, звичайно ж не могло сприяти ефективному судочинству. Значну роль справляли і протиріччя у політиці очільників імперії – так, Павло I своїм указом від 12 грудня 1796 року повернув старі судові порядки зокрема і на територію Волинської губернії, що знову призвело до плутанини. Труднощі виникали у сфері процесуального права, зокрема з строками позовної давності. Управляючий краєм Беклешов змушений був уточнювати, наприклад, нові строки апеляції, оскільки не знайшов у постанові чітких розпоряджень з цього приводу. До того ж навіть відновлення колишнього законодавства за Павла I також було частковим: кримінальні злочини, наприклад, з 1800 року на Волині карались згідно законодавства імперії [3, с. 82].

Вже з 1821 року місцеві закони в галузі кримінального права використовувались лише у випадку відсутності подібних у російському законодавстві. Пришвидшився процес реформування судової системи за Миколи I, що чітко сформулював метою перетворень унормування будови та порядку діяльності судових установ Правобережжя за російськими стандартами [9, с. 53]. Загалом, Магдебурзьке право продовжувало діяти на території Волинської губернії до початку 3 лютого 1835 року, а Литовський статут до 25 червня 1840 року, коли на Правобережній Україні було запроваджено загальноімперське законодавство, [2, с. 328]. В цілому зміна судової системи Волинської губернії за загальноімперським зразком зайняла не одне десятиліття і тривала загалом майже до середини XIX ст.

Ще однією проблемою для судоводства у магістратах була мовна. Місцеве населення не знало російської мови, або знало її недосконало. Російський уряд прагнув, з одного боку не наштовхнутися на спротив у здійсненні політики уніфікації, з іншого призначені урядом чиновники також не володіли польською, що знову ж таки вело до утруднення діловодства. Традиційно, ще з 1773 року на приєднаних землях усі справи велися польською мовою. У 1797 році управляючий Мінською Волинською та Подільською губерніями Беклешов звернувся до Сенату з рапортом щодо того, якою мовою користуватися магістратам при веденні документації у цивільних та кримінальних справах. Цього разу Сенат віддав розпорядження продовжити використання польської «в ожидании на сие точного предписания» [11, №18135]. 19 грудня 1806 року було підтверджено право на ведення діловодства на польській мові з дотриманням встановлених норм у магістратах приєднаних губерній Правобережжя. Переклад з польської був обов'язковим тільки в судах вищих інстанцій, рішення яких подавались на розгляд у Сенат. Після приходу до влади Миколи I ситуація змінилася – за указом

від 11 травня 1832 року у Волинській губернії з 1 січня 1833 року у судочинстві використовувалася російська мова. Крапкою у цьому питанні стала постанова від 8 червня 1835 року, за якою усі справи, що розглядалися на території Правобережної України наказано було обов'язково перекладати на російську мову [2, с. 334-335]. Звичайно, магістрати які мали виборний багатонаціональний склад не могли одночасно здійснити такий різкий перехід. Саме тому у відношенні Волинської губернії були здійснені певні компроміси. Зокрема, видано було указ згідно з яким у тих судах, в яких усі присутні засідали по виборам, секретарю було дозволено у разі невміння будь-кого з них писати на російській мові відмічати резолюцію присутності в настольних реєстрах самому, втім під повну його відповідальність за усякий відступ від точного сенсу рішень [4, арк. 84].

На початковому етапі свого існування міські магістрати Волині були під апеляцією губернського магістрату, який, втім, швидко було ліквідовано. 1800 року уряд здійснив з ініціативи Павла I спробу замінити ліквідовані губернські магістрати ратгаузами, проте вже 1801 року магістрати Волині перейшли під апеляцію палат цивільного і кримінального судів [2, с. 350]. Якщо сума позову за цивільною справою була нижчою за 25 рублів то апеляція по ній не передбачалася.

В нових умовах магістрати Волині продовжували виконувати і судові і адміністративні обов'язки. Згідно «Установлення для управління губерніями», міські магістрати визначались нижчою судовою інстанцією для міських жителів. У компетенції міських магістратів перебувала уся територія міста де вони розміщувалися, а підсудними їм були тільки постійні жителі міста – купці та міщани.

Справи у магістраті порушувалися за позовом чи скаргою приватних осіб або за вказівкою вищих інстанцій [1, с. 6]. Показово, що самостійні позови приватних осіб приймалися, у тому числі, і у справах кримінальних. Так, наприклад, Житомирський магістрат, розглядаючи позов міщанина Федора Радзевича про нанесення йому обоїв відставним ротмістром Каракуліним, не намагався звернутися до поліції з запитом про розслідування. Більше того, на засіданні було вирішено звернутися до самого звинувачуваного з запитом, чи не має він «каких нібудь» свідків чи доказів своєї невинуватості і проханням надати їх в магістрат якомога швидше [7, арк. 7]. Цивільні справи у магістраті вирішувалися навіть якщо не з'являлася сторона відповідача – за неявку накладався штраф та зобов'язання відшкодування судових збитків [8, арк. 517].

Не завжди усі члени магістрату мали право брати участь у розгляді того чи іншого питання. Так за законом від 1838 року при розгляді та вирішенні у магістраті справ, що стосувалися православної церкви, не повинні були приймати участь члени магістрату з євреїв, «яко

неверующие в Христа и не могущие понимать святости таинств нашей церкви». У випадку недостатньої кількості членів магістрату-християн євреїв все одно наказувалося замінити іншими міщанами чи купцями «лиш бы лица сии были из христиан» [12, №11668]

У зв'язку з реорганізацією місцевих судових органів досить часто виникали проблеми пов'язані з відсутністю чітких норм, що регулювали б коло компетенції різних судів одного рівня. Такі випадки служили причиною значних затягувань у вирішенні справ. Так у Дубенському повітовому суді 11 років розглядалася справа про виплату казні грошей єврейським кагалом того ж міста, аж доки у 1845 році її матеріали не були передані у міський магістрат – виявилось, що справи, які стосувалися грошових позовів на євреїв, повинні розглядатися саме там. Залишається тільки уявити, скільки часу знадобилося службовцям магістрату для розгляду десятирічної переписки і матеріалів справи, не говорячи вже про її остаточне вирішення [5, арк. 43].

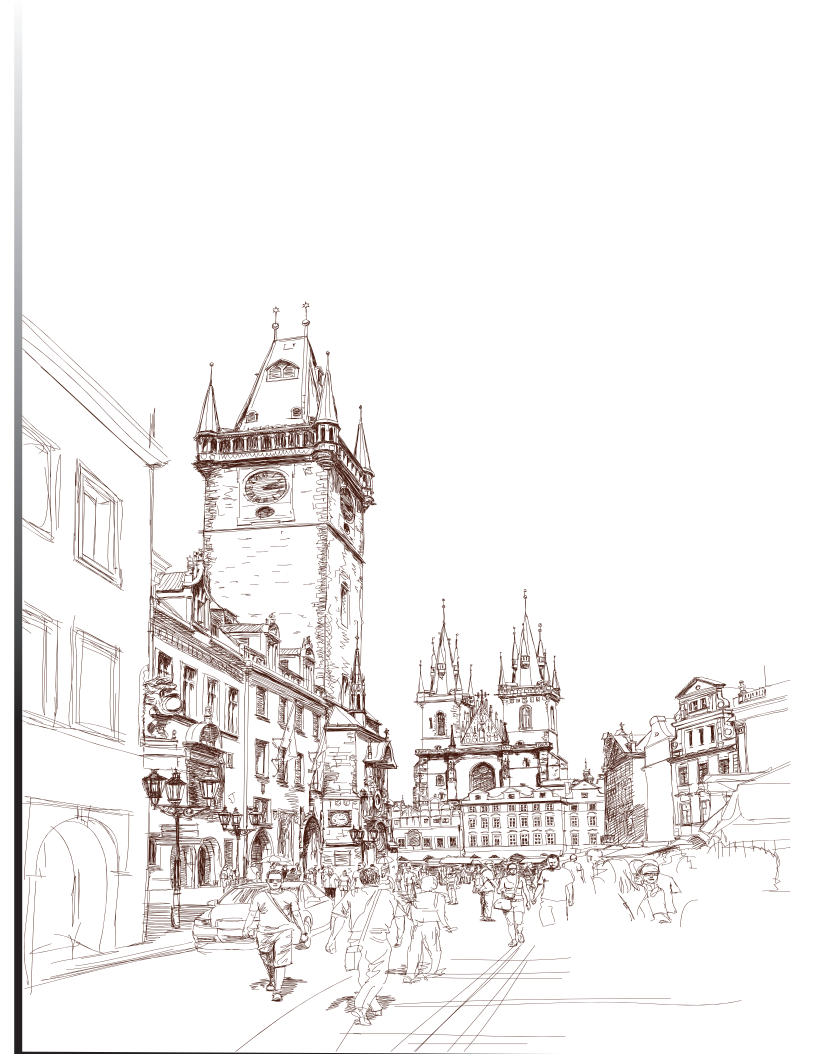
Недостатньо чітка визначеність меж компетенції прослідковується і у постійних зверненнях магістратів міст Волині та поточненнях губернського правління щодо підсудності того чи іншого виду справ. Наприклад, 1849 року Волинське губернське правління уточнювало для Луцького міського магістрату, що усі спірні за векселями справи без обмеження суми позову підлягають відомству судів комерційних судів, зі збереженням у відношенні підсудності інших тяжб по торговій частині встановлених торговим уставом та примітками до останнього [6, арк. 64]

Остаточна реорганізація магістратів як судових органів Волинської губернії так і не була доведена до кінця. 1847 року уряд почав ліквідацію Житомирського міського магістрату, а до 1860 ліквідував решту магістратів Волині, так фактично і не перетворивши їх на ефективний орган судочинства.

Отже, зміна судових функцій магістратів на Волині супроводжувалася рядом труднощів, пов'язаних з місцевою специфікою та неузгодженістю реформ центрального правління. Основними недоліками функціонування магістратів була відсутність кваліфікованих кадрів, неузгодженість правових норм, мовна проблема та неефективна і суперечлива система розподілу обов'язків між судовими органами.

Література

1. Бармак, М.В. Трансформації в системі судоустрою на Правобережній Україні наприкінці XVIII ст. / М. Бармак // Наукові записки Тернопільського національного педагогічного університету ім. Володимира Гнатюка. Сер. Історія. – Тернопіль, 2010. – Вип. 2.
2. Бармак, М. В. Формування владних інституцій Російської імперії на Правобережній Україні (кінець XVIII - перша половина XIX ст.) / М. В. Бармак. – Тернопіль, 2007.
3. Вороніна, В. Законодавчі ініціативи Павла I у сфері судочинства / В. Вороніна // Український історичний збірник — 2008. — Вип. 11.
4. Державний архів Волинської обл.(далі - Держархів Волинської обл.), ф. 485, оп. 1. спр. 59, 700 арк.
5. Держархів Волинської обл., ф. 567, оп. 1. спр. 10, 100 арк.
6. Держархів Волинської обл., ф. 485, оп. 1. спр. 37, 150 арк.
7. Державний архів Житомирської обл. (далі - Держархів Житомирської обл.), ф. 3, оп. 1. спр. 1, 1000 арк.
8. Держархів Житомирської обл., ф. 3, оп. 1. спр. 97, 1000 арк.
9. Карліна, О. Повітові міста Волинської губернії: особливості міського управління 1795-1865 рр. / О.Карліна // Актуальні проблеми вітчизняної та всесвітньої історії. Збірник наукових праць. Наукові записки Рівненського державного гуманітарного університету. – Рівне, 2009. – Вип. 17.
10. Национальные окраины Российской империи: становление и развитие системы управления / [Агаджанов С.Г., Мухамедьяров Ш.Ф., Трепавлов В.В. и др.] ; под ред. С.Г. Агаджанова, В.В. Трепавлова. — М., 1997. — 510 с.
11. Полное собрание законов Российской империи повелением государя Николая Павловича составленное. Собрание Первое (далі – ПСЗ 1). С 1649 по 12 декабря 1825 года. – СПб.: печатано в типографии II Отделения собственной Его Императорского Величества Канцелярии, 1830. – Т. XXIV.
12. ПСЗ I. С 1649 по 12 декабря 1825 года. – СПб.: печатано в типографии II Отделения собственной Его Императорского Величества Канцелярии, 1830. – Т. XVI.

Краєзнавчі студії